

CA'FER ÇELEBİ

Tācizāde; Tevqī'ī
(1452-1515)

HAYATI

Hüseyin Hüsameddīn (ö. 1939) *Nişāncılar durağı* isimli eserinde C.Ç.'yi "Tācī Beg demekle meşhūr olan Kefe beglerbegisi Hācī Begzāde Tāceddīn İbrāhīm Paşa bin Şafīyyüddīn Muştafā Çelebi bin Gāzī Mehmed Beg bin eş-Şeyh 'Alā'eddīn 'Ali bin İbrāhīm maḥdūmu" şeklinde tanıtır.¹ Kullandığı kaynakları belirtmeyi ihmal etmesi sebebiyle sıkça eleştirilen müellifin C.Ç. için verdiği şecerede adı geçen bireylerden sadece babası Tācī Beg hakkında başka eserlerde bilgi bulunur. Laṭīfī ve 'Aşīq Çelebi'ye göre Tācī Beg soylu bir aileden gelmektedir.² Şair, münşi³ ve hattat olan Tācī Beg (ö. 890/1485) II. Bāyezīd'in (sal. 886-918/1481-1512) şehzadeligi sırasında Amasya'da defterdarlığını yapmış ve Amasya seraskerliği görevinde bulunmuştur.⁴

Hüseyin Hüsameddīn'e göre C.Ç. 856/1452 yılının Şaban/Ağustos ayında Amasya'da doğmuştur.⁵ İlk derslerini bu şehirde Şeyhizāde 'Abdī (ö. 907/1501-02), Mu'īdzāde Muḥyīü'ddīn Mehmed (ö. 915/1509-10), Ḥorāsānizāde es-Seyyid 'Abdullāh Çelebi'den (ö. 897/1491-92) alan C.Ç. daha ileri düzeyde eğitim almak için gittiği Bursa'da, *Şaqāyiq-ı Nu'māniyye*'ye göre, Hācī Ḥasanzāde (ö. ?), el-Qaşālānī (ö. 941/1534-35), Ḥaṭībzāde (ö. 901/1495-96) ve Ḥocazāde'nin (ö. 893/1488) öğrencisi oldu.⁶ C.Ç. Hācī Ḥasanzāde'den mülazım olmuştur. Medrese öğreniminden sonra ilk olarak Simav'da bir medreseye tayin edilen C.Ç. daha sonra orada kadı olarak da görev yapmıştır.⁷ Mecdī C.Ç.'nin Simav'da yaptırdığı bir camiden bahseder.⁸

899/1493-94 tarihinde İstanbul'da Maḥmūd Çelebi medresesine tayin olununcaya kadar Edirne'de ikamet eden C.Ç.,⁹ bir vakıf defterindeki kayıtlara göre Zilkade 894-Cemaziyülevvel 897/Ekim 1489-Mart 1492 tarihleri arasında Edirne'deki II. Bāyezīd imareti vakfının mütevelliliğini yürütmüştür.¹⁰ Muhtemelen bu görevi esnasında Edirne'de bir mektep yaptırmış olan C.Ç. Maḥmūd Paşa Medresesi'ndeki görevinden sonra 903/1497 tarihinde divan-ı hümayuna nişancı olarak tayin edildi.¹¹ Ramazan 905-Muharrem 906/Nisan-Ağustos 1500'de Moton (Methóni/Modon) ve Qoron'a (Koróni) yapılan sefere katılan¹² C.Ç. *Dīvān*'ındaki bir kasidede Moton'un fethini detaylı bir şekilde tasvir eder.¹³ Kardeşi Sa'dī Çelebi'nin *Münşe'at*'ında yer alan ve bu sefer hakkında Moton'dan Bursa'ya gönderilen fetihnameyi de o yazmıştır (Muharrem 906/Temmuz 1500).¹⁴

Adı II. Bāyezīd döneminin sonlarına kadar herhangi önemli bir hadiseyle ilgili olarak zikredilmeyen C.Ç. ile ilgili ilk önemli kayıt bu padişah devrine ait bir inamat defterinde bulunmaktadır.¹⁵ Söz konusu deftere göre 13 Rebiyülahir 909/5 Ekim 1503 tarihinde yazmış olduğu bir kasidenin takdimi dolayısıyla II. Bāyezīd'den bir hediye almış¹⁶ olan C.Ç. 23 Cemaziyülahir 909/13 Aralık 1503 tarihinde Mısır sultanına gönderilmek üzere kaleme aldığı name dolayısıyla ödüllendirilmiştir.¹⁷ Defterde yarım düzine yerde daha C.Ç.'nin sultanın ihsanına nail olduğu kaydedilmiştir.¹⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 20 numaralı tapu tahrir defterinde Hasan Faqih çiftliğinin 6 Rebiyülahir 910/16 Eylül 1504 tarihinde Dāvud Paşa'ya (ö. 904/1498) temlik edildiğine dair C.Ç.'nin elyazısıyla bir derkenar kaydı mevcuttur.¹⁹ C.Ç. 896/1491 yılında II. Bāyezīd'in kızı Şāh Sultān'a (ö. ?) verdiği köyleri de bu defterde kaydetmiştir.²⁰ Yine aynı defterde Şaban 912/Aralık 1506 tarihinde Edirne yakınındaki Keşenlü köyünün sultan tarafından Şehzade Muştāfā'nın (ö. 879/1474) kızı Hani Hātūn'a temlik edildiğine dair C.Ç.'nin el yazısıyla bir kayıt mevcuttur.²¹ Müteakip yıllarda C.Ç.'nin çeşitli vesilelerle II. Bāyezīd'den inam aldığını görmekteyiz.²²

II. Bāyezīd döneminin sonlarına doğru şehzadeler arasında yaşanan taht mücadelesinde Şehzade Aḥmed'i (ö. 919/1513) destekleyen C.Ç. bu konuda yazdığı kasidede 'vāriş-i mülk' olarak bahsettiği Aḥmed'in geleceğin sultanı olacağını ümit ettiğini belirtir.²³ Bāyezīd'in Şehzade Aḥmed lehine saltanatı bırakmayı düşündüğü bir dönemde Şehzade Selīm'i (918-926/1512-1520) destekleyen yeniçerilerin 27 Cemaziyülahir 917/21 Eylül 1511 tarihinde evlerini yağmaladığı Aḥmed yanlısı yüksek mevki sahipleri arasında bulunan C.Ç.'nin canını güçlkle kurtardığı söylenir.²⁴

Bu isyanın ardından II. Bāyezīd yeniçerilerin istekleri doğrultusunda nişancı C.Ç.'yle beraber vezir-i azam Hersekoğlu Aḥmed Paşa (ö. 923/1517), Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa (ö. 920/1514) ve kazasker Mü'eyyedzāde °Abdurrahmān Çelebi'yi (ö. 922/1516) azlederek²⁵ Çandarlızāde °İsā Çelebi'yi (ö. 950/1543-44) nişancılığa getirmiştir. *Şaqāyiq-ı Nu'māniyye*'ye göre Bāyezīd C.Ç.'ye günlük yüz akçe emeklilik maaşı teklif ettiyse de o bunu kabul etmemiştir.²⁶ 8 Safer 918/25 Nisan 1512 tarihinde Bāyezīd'in oğlu Selīm lehine tahttan çekilmesinin ardından C.Ç. Selīm'in cülusunu tebrik etmek için Farsça bir kaside sunmuştur.²⁷

Tahttan çekildikten sonra hayatının geri kalanını geçirmek için doğum yeri olan Dimetoqa'ya doğru yola çıkan Bāyezīd Edirne civarındaki Abalu köyünde 25 Rebiülevvel 918/10 Haziran 1512 tarihinde aniden vefat etti.²⁸ C.Ç. bu vesileyle yazdığı mersiyede II. Bāyezīd'in tahttan çekilmekten duyduğu üzüntüye ve içinde bulunduğu acı duruma hayıflanmasına atıfta bulunur.²⁹ Bu mersiyenin sonunda bu tür kasidelerde mutad olan yeni sultana dua bölümünün olmaması dikkat çekicidir.

C.Ç.'nin azlinden sonra yeni bir resmi görev almak için ne kadar beklediğini tam olarak bilemiyoruz. Hiçbir kaynakta yeniden nişancı tayin edildiği tarih belirtilmez. *İnamat defteri* C.Ç.'nin yerine tayin edilen °İsā Çelebi'nin tayin tarihini 5 Şaban 917/28 Ekim 1511 olarak verirken³⁰ başka bir belge °İsā Çelebi'nin Cemaziyülahir 919/Ağustos 1513 tarihinde hala bu görevde olduğunu gösterir.³¹ C.Ç.'ye nişancı olarak yapılan ilk atfın Şevval 919/Aralık 1513 başlarında³² olmasına bakılarak C.Ç.'nin 28 Cemaziyülahir 917-Şevval 919/21 Eylül 1511-Aralık 1513 tarihleri arasında resmi bir görevde bulunmadığı düşünülebilir. C.Ç. muhtemelen bu dönemde I. Selīm'e hitaben yazdığı bir kasidede durumundan şikayet etmiş ve sultandan kendisine resmi bir görev vermesini istemiştir.³³

C.Ç.'nin tekrar nişancı olarak tayin edilmesinden birkaç ay sonra 23 Muharrem 920/20 Mart 1514 tarihinde I. Selīm Çaldıran seferine çıktı.³⁴ °Aşiq Çelebi (ö. 979/1572), C.Ç.'nin bu seferde tarihçi İdrīs-i Bidlīsī (ö. 926/1520) ve sultanın lalası

Ḥalīmī Çelebi'yle (ö. 922/1516) beraber Selīm'e eşlik ettiğini ve onunla sohbet ettiğini ifade eder.³⁵ Ordunun İzmit'te bulunduğu sırada 27 Safer 920/23 Nisan 1514 tarihinde Şāh İsmā'īl'e gönderilen Farsça bir name hazırlayan C.Ç.,³⁶ sefer boyunca şaha gönderilen iki mektup daha kaleme almıştır. Türkçe olan bu mektupların ilki Erzincān'da Cemaziyülevvel 920/Haziran 1514 tarihinde, ikincisi ise bir ay sonra Çermük'te yazılmıştır.³⁷

Şahın 2 Receb 920/23 Ağustos 1514 tarihinde Çaldıran'da bozguna uğrayarak hazinesini ve karısı Tāclu Ḥānım'ı geride bırakmasının ardından I. Selīm Tāclu Ḥānım'ı nişancısı C.Ç.'ye eş olarak verdi.³⁸ Çaldıran seferinden dönüşte ise Zeyrekzāde (ö. 939/1532) Anadolu kazaskerliği görevinden alınarak yerine C.Ç. atandı.³⁹

16 Şevval 920/6 Aralık 1514 tarihinde I. Selīm Amasya'ya girdi ve ertesi sene sefere devam etmek üzere kışı bu şehirde geçirmek istedi.⁴⁰ 8 Muharrem 921/22 Şubat 1515 tarihinde yeniçeriler seferin iptal edilmesi ve İstanbul'a geri dönülmesi için bazı vezirlerin teşvik ve tahrikleriyle ayaklanarak⁴¹ Piri Paşa (ö. 976/1568), Ḥalīmī Çelebi ve C.Ç.'nin evlerine saldırıp yakmalarından⁴² on gün sonra sultan Duqākīn-oğlu Aḥmed Paşa'yı (ö. 921/1515) isyanın sorumlusu olduğu ithamıyla öldürttü.⁴³

Kışı Amasya'da geçiren I. Selīm Dūlqādir Beyliği, Kemāḥ, Diyārbakır ve diğer bazı kaleleri ele geçirdikten sonra 29 Cemaziyülevvel 921/11 Mayıs 1515 tarihinde İstanbul'a döndü.⁴⁴ Amasya'da yeniçerileri kıskırtan diğer şahısları tespit etmek için yeniçeri ağası ile diğer bölük ağalarını çağırılan Selīm sorumluların vezir İskender Ağa (ö. 1515), kazasker C.Ç. ve sekbanbaşı Balyemez °Osmān Ağa (ö. 1515) olduğunu öğrendi.⁴⁵ İskender Ağa ve °Osmān Ağa hemen öldürüldü.⁴⁶ C.Ç. ise sultanın huzuruna çağrılıp sorgulandıktan sonra 8 Receb 921/18 Ağustos 1515 tarihinde idam edildikten sonra⁴⁷ kardeşi Sa°dī Çelebi tarafından Balāt'taki mescidinin haziresine defnedildi. I. Selīm'in C.Ç.'yi haksız yere öldürdüğü için büyük bir pişmanlık duyduğunu nakleden tezkireler C.Ç.'nin idamına "Vāh gitti bu cihāndan Ca°fer" mısraı ile tarih düşerler.⁴⁸ Tarihi kaynakların tamamının C.Ç.'nin idam tarihinin 8 Receb 921/18 Ağustos 1515 olduğunda müttefik oluşuna bakılarak 920/1514 yılını gösteren bu tarih mısraının yanlış olduğu söylenebilir.⁴⁹

Tezkirelerde kaydedildiğine göre C.Ç.'nin Ca°ferī mahlasıyla şiirler yazan,⁵⁰ hayatını sefahat içerisinde geçiren ve aşırı dozda afyon içmekten dolayı ölen bir oğlu vardı⁵¹ ki şiirlerini bazı mecmualarda bulabiliyoruz. Zilkade 918/Ocak 1513 başlarına ait bir vakıf kaydında C.Ç.'nin diğer çocuklarından bahsedilmekteyse da bunların isimleri zikredilmemiştir.⁵² Daha erken tarihli bir belgede ise (897/1492) C.Ç.'nin Aḥmed ve Meḥmed adlı iki oğlunun olduğu kaydedilmiştir.⁵³

Kaynaklardan öğrendiğimize göre C.Ç. İstanbul'daki mescidinden⁵⁴ başka Simav'da bir mescit ve hamam, Bergama'da bir kervansaray ve Edirne'de bir sıbyan mektebi yaptırmıştır.

ESERLERİ

① *Mahrūse-i İstanbul Fethnāmesi*

Istanbul'un fethinden bahseden bu eser hakkında sadece İsmâ'îl Paşa'nın (ö. 1920) *Hediyyetü'l-Ârifin*'i bilgi verir.⁵⁵ Eserin metni Hâliş Efendi'nin (ö. ?) sahip olduğu bir nüsha esas alınarak *Ta'rîh-i 'Osmânî Encümeni Mecmû'ası*'nın eki olarak neşredilmiş (cüz 20 ve 21, İstanbul, 1331/1913),⁵⁶ C.Ç.'nin hayatına dair eserin girişinde yer alan kısım da Hâliş Efendi tarafından kaleme alınmıştır.

Sanatkarane bir üslupla yazılmış olan ve ayetler, hadisler, Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerle süslenmiş olan bu metin 16. yüzyıl Osmanlı nesrinin en mükemmel örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Dilinin girift oluşu tarihi bir kaynak olarak değerinin anlaşılmasına maalesef engel olmuştur. S.N. Ergun *Türk Şairleri* isimli eserinde bu eseri bir tarih çalışması olmaktan çok edebi bir yapıt olarak değerlendirmiş,⁵⁷ V.L. Ménage da "little more than a literary exercise" şeklinde tanımlamıştır.⁵⁸

Fethnâme'de yer alan bilgilerin dönemin diğer tarihçilerinin eserlerinde verilenlerle mukayesesi C.Ç.'nin eserinin bazı yönlerden İstanbul'un fethi için güvenilir bir kaynak olduğunu gösterir. Gerçekte C.Ç. tarafından kaydedilen olaylardan bir kısmı, Tursun Beg, Neşri, 'Aşıqpaşazâde, Rûhî veya Enveri'nin kayıtlarından daha kesin görünür. Tursun Beg'in eseri II. Mehmed (848-850/1444-1446 ve 855-886/1451-1481) dönemine çağdaş bir kaynak olup İstanbul kuşatmasının tasviri "muasır bir Osmanlı tarafından yapılmış en ayrıntılı Türkçe anlatım" olarak değerlendirilmiştir.⁵⁹ Her iki metnin dikkatlice incelenmesi Tursun Beg ve C.Ç.'nin hemfikir oldukları ve ayrıldıkları noktaları ortaya koymaktadır.⁶⁰ Kuşatma hazırlıkları her iki kaynaktaki aynı uzunlukta yer almaktadır. Kuşatma öncesinde toplanan harp divanı ve II. Mehmed'in bu divanda yapmış olduğu konuşma C.Ç.'nin eserinde daha detaylı bir şekilde anlatılmıştır.⁶¹ Eğer başka bir tarihçi tarafından desteklenmemiş olsaydı C.Ç.'nin konuşma ile ilgili detaylı raporunun hayal gücüne dayandığı düşünülebilirdi. Ancak Kritovulos'un bu konuşma ile ilgili anlatımının oldukça benzer⁶² oluşu bizi bu şekilde düşünmekten alıkoymaktadır. Halil İnalçık'ın işaret ettiği gibi her ne kadar kimi noktalarda birbirlerinden ayrılırlar da Kritovulos ve C.Ç. konuşmanın esas noktalarda uyumlu iki versiyonunu kaydetmişlerdir.⁶³

Haliç'in girişini kapatan zincir ve onun hikayesine Tursun Beg'in eserinde⁶⁴ sadece işaret edilmekle birlikte C.Ç. bu konuyu detaylıca tasvir etmiştir.⁶⁵ Galata'dan aşırılarak Haliç'e indirilen gemilerin sayısı *Fethnâme*'de "kırk ile elli arasında" şeklinde verilirken Tursun Beg onları sadece "birkaç gemi ve tekne" olarak anmaktadır.⁶⁶ Kuşatma süresince Bizans dışarıdan yardım almıştır. Tursun Beg'e göre yardıma sadece iki gemi gelmişken C.Ç. bu konuda oldukça özel bilgiler verir ve "mühimmat, asker ve cephane dolu dört büyük geminin Bizanslılara yardıma geldiği"ni ifade eder.⁶⁷ Kuşatma konusunu ele alan diğer tarihçilerin bu konuda anlattıklarını göz önünde bulundurulduğunda Tursun Beg'in bu meselede yanıldığı sonucuna varılabilir.⁶⁸ Bu olaydan sonra II. Mehmed'in asker ve zabıtlarını cesaretlendirmek için yaptığı toplantı C.Ç. ve Tursun Beg'in eserlerinde⁶⁹ şehrin fethinden önceki toplantı ile karıştırılmaktadır.⁷⁰

Şehrin fethi için C.Ç.'nin verdiği tarih 20 Cemaziyülevvel 857/29 Mayıs 1453 Salı, Tursun Beg'in verdiği ise 27 Cemaziyülahir 857/5 Temmuz 1453 Çarşamba'dır.⁷¹ Diğer Osmanlı tarihlerinde her iki tarihi de destekleyen ifadeler varsa da İstanbul'un fethi için doğru tarih C.Ç. tarafından verilen tarihtir.⁷² Fetihden sonraki ilk üç gün içerisinde yapılan yağma ve talan C.Ç. tarafından canlı bir şekilde tasvir edilmekle birlikte⁷³ fetih öncesi Giustiniani ve askerlerinin çekilişi ile şehrin ele geçirilişi sırasında Bizans imparatorunun ölümü C.Ç.'nin eserinde yer almaz. Tursun Beg'in bu olaylarla ilgili anlatımı ise oldukça detaylıdır.⁷⁴ C.Ç. kitabının son satırlarını Aya-sofya'nın II. Mehmed tarafından camiye çevrilmesine ayırmıştır. Dönemin bütün Osmanlı tarihlerinde bu bölüm aynı şekilde verilmektedir.

°Aşiqpaşazāde, Rūhī ve Enverī gibi diğer Osmanlı tarihçileri fetihle ilgili nispeten kısa bilgiler verirken küçük farklarla genellikle birbirlerini tekrar eder, genellikle de fethin C.Ç. tarafından anlatılan versiyonunu tercih ederler.⁷⁵ C.Ç.'nin *Fethnāme*'yi kaleme alırken hangi kaynaklardan yararlandığı bilinmese de eserde yer alan bir pasaj C.Ç.'nin yazılı kaynakların yanında görgü şahitlerinin ifadelerine de başvurduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶

C.Ç. *Fethnāme*'yi ne zaman yazdığını belirtmiyor. *Hevesnāme* adlı eserinde Aya-sofya'nın tavsifi ile ilgili bölüm ve bazı beyitler *Fethnāme*'de tekrarlandığına göre, muhtemelen *Hevesnāme*'yi kaleme aldığı 899/1493-4 yılından bir müddet sonra tamamlamış olmalıdır.

Fethnāme metninin tamamı Qoca Nişancı Celālzāde Muşafā Çelebi (ö. 975/1567) tarafından *Me'āşir-i Selīm Hānī* isimli eserde verilmiştir.⁷⁷ Bunun dışında *Fethnāme*'yi kaynak olarak gösteren tek tarihçi 17. yüzyıl tarihçilerinden Hüseyin'dir (ö. 1054/1644).⁷⁸

② Münşe'āt

Hemen hemen bütün kaynaklar C.Ç.'nin yetenekli bir münşi olduğundan ve kendisine ait bir *Münşe'āt* mecmuasının varlığından bahsederler. Kaynaklarda bahsedilen bu münşe'at mecmuası muhtemelen C.Ç.'nin altı kadar mektubu için söylenmiş olmalıdır.

Hāliş Efendi 1914'te *Maḥrūse-i İstanbul Fethnāmesi*'ne yazmış olduğu girişte hususi kütüphanesinde C.Ç.'nin *Münşe'āt*'ının bir nüshasının bulunduğunu ifade eder. Hāliş Efendi'nin ölümünden sonra kitaplarının intikal ettiği İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir araştırma yapan S.N. Ergun eseri bulamamıştır. Bununla birlikte Üniversite Kütüphanesi'nde münşe'at eserleri bölümünde yer alan bir münşe'at mecmuası *İnşā-i Tācīzāde* ismiyle C.Ç.'ye atfedilmiş olsa da bu yanlış bir isimlendirmedir. Zira eserde yer alan ilk üç mektup ve bir başkası daha C.Ç.'ye ait olup diğerleri başka münşilerindir. Kitabın ismi muhtemelen bu koleksiyonda yer alan sadece ilk üç mektubun müellifini dikkate alan birisi tarafından kataloglanmıştır. Hāliş Efendi'nin bahsettiği eser de bu olmalıdır.⁷⁹

Bir başka münşe'at mecmuası da Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Mevlana Müzesi Kütüphanesi Kataloğu'nda yanlışlıkla C.Ç.'ye atfedilmiştir.⁸⁰ Eserdeki "Hazā inşā'

be-*hatt*-ı Tācī merhūm” başlığı yanıltıcı olmuştur. Bu eserdeki mektuplardan bazıları C.Ç. ve babasının ölümünden çok sonraki bir zamana, I. Süleymān (926-973/1520-1566) dönemine aittir.

Sonuç olarak münşeet mecmualarında ve tarihi eserlerde yer alan mektuplardan altısı kesin olarak C.Ç.’ye atfedilebilirse de tam bir münşeet mecmuası olduğu henüz bilinmemektedir.

③ *Tercüme-i el-Mu’cem fî āşāri mülūki ’l-°Acem*

C.Ç. Şarafuddin Fadlullah b. Abdullah Husayn Qazvini’nin 712-728/1312-28 tarihleri arasında yazdığı İslam öncesi dört İran hanedanının tarihini ihtiva eden eserini 894/1488-89 yılında süslü bir dille Türkçeye çevirerek II. Bayezid’e ithaf etmiştir. Tercümenin tek nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunmaktadır. [Kütüphane restorasyon için kapalıdır. Maddenin yazarı bu tercüme hakkında daha sonra detaylı bilgi ekleyecektir].

C.Ç.’nin şiirlerini topladığı bir *Dīvān*’ı mevcut olup günümüze ulaşan sekiz nüshaya dayalı bir tenkitli metni neşredilmiştir.⁸¹ C.Ç.’nin başından geçmiş bir aşk hikayesini anlattığı *Hevesnāme*⁸² isimli eseri yazarın edebiyat sahasında övgüyle bahsedilen orijinal bir çalışması olup bu eser özellikle baş kısmındaki İstanbul’u ve o dönemde mevcut mimari eserleri tavsif eden bölümü dolayısıyla araştırmacıların dikkatini çekmiştir. C.Ç.’nin bunun dışında Farsçadan tercüme ettiği *Enṣū’l-°ārifīn* isimli ahlaka dair bir eseri daha bulunmaktadır. Kaynaklarda *Qūsname* isimli mizahi bir eseri daha olduğu söylenmekteyse de bu eserin günümüze herhangi bir nüshası ulaşmamıştır. C.Ç.’nin çeşitli vesilelerle düşürdüğü tarihler *Dīvān*’ında yer almaktadır. Sa°dī Çelebi mecmuasında bulunan C.Ç.’ye ait tarihler Necatī Lugal ve Adnan Erzi tarafından neşredilmiştir.⁸³

BİBLİYOGRAFYA

① *Mahrûse-i İstanbul Fethnāmesi*

Yazmalar: (1) İstanbul, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2634. 54 y, 15 satır, nestalik. (Hālîş Bey’in nüshası olmalıdır).

Edisyonlar: *Ta’rîh-i °Osmānī Encümeni Mecmū°ası*, cüz 20 ve 21 (İstanbul, 1331/1913). Dergiye ek olarak verilmiştir.

Tercümeler: Modern Türkçeye: Tuğrāyī Ca°fer Çelebi. *Mahrûse-i İstanbul Fethnamesi*, haz. Şeref Kayaboğazı (İstanbul, 1953). Şeref Kayaboğazı, *TOEM* neşrine dayanarak *Fethnāme*’yi sadeleştirilmiştir. Eser üzerinde bir inceleme yapılmamış ve bir indeks hazırlanmamıştır. Metin aslına uygun bir şekilde sadeleştirilmiştir. İtalyanca: Agostino Pertusi. *La Caduta di Constantinopoli. Le testimonianze dei contemporanei. A cura di Agostino Pertusi*. Terc. Mario Grignaschi (Verona, 1976; ikinci baskı 1999). Bu metin daha sonra tekrar Türkçeye çevrilmiştir: Agostino Pertusi. *İstanbul’un Fethi*, c. 2: *Dünyadaki Yankısı*. Tercüme eden ve tamamlayıcı bilgileri ekleyen Mahmut H. Şakiroğlu (İstanbul 2006), 135-144.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

② *Münşe'ât*

Yazmalar: (1) [*İnşâ-i Tâcizâde* adı altında] İstanbul, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 5723.

③ *Tercüme-i el-Mu'cem fî âsâri mülûki 'l-°Acem*

Yazmalar: (1) İstanbul, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü 1465 (F.E. Karatay. *Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* (İstanbul, 1961), c. 1, 327)

Genel Kaynakça:

BOA, Tahrir defteri, no. 15. BOA, *Tapu defteri*, no. 251, 531-2. Defter-i Müsveddat-ı İnamat ve Tasaddukat ve Teşrifat ve İrsaliyat ve Gayrihi, İstanbul, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları, O.71. Muştafa °Âlî. *Künhü'l-Aḥbâr*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2290. Anonim. *Veqāyī°-i Sulṭān Bāyezīd ve Selīm Ḥān*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi 1416. Celalzāde Muştafa Çelebi. *Me'āsīr-i Selīm Ḥānī*, Londra, British Museum, Add. 7848. Hüseyin Hüsameddīn. *Nişāncılar Durağı*, İstanbul, İSAM Kütüphanesi, no. 9752. İdrīs-i Bidlīsī. *Selīm-nāme*, Londra, British Museum, Ad. 24969. Qınalızāde Hasan Çelebi. *Tezkire-i Şu°arā*, Londra, British Museum, Add. 24957. Tācizāde Sa°dī Çelebi. *Sa°dī Çelebi Mecmū°ası*, İstanbul, Bayezid Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, no. 3258. Ferīdün Beg. *Münşe'ātü's-Selāṭīn* (İstanbul, 1264/1848). Mehmed Mecdī Efendi. *Hadāyiqü's-Şaqāyiq* (İstanbul, 1269/1853). Ḥoca Sa°dü'ddīn b. Ḥasan Cān. *Tācü't-tevārīḥ*, c. 2 (İstanbul, 1280/1863). Hüseyin Hüsameddīn. *Amasya Tarihi*, c. 3 (İstanbul, 1327/1928). İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Tarihi*, c. 2, (Ankara, 1949). İsmā°il Paşa (el-Bağdādī). *Hediyyetü'l-°Arīfīn ve Esmā'ü'l-Mü'ellifīn ve Âşāru'l-Muşannifīn*, c. 1 (İstanbul, 1951). *Tācizāde Sa°dī Çelebi Münşe'ātu*, neşr. Necati Lugal ve Adnan Erzi (İstanbul, 1956). İsmail Hakkı Uzunçarşılı. “Şah İsmail'in Zevcesi Taclı Hanım'ın Mücevheratı.” *Belleten*, 23/92 (1959), 611-9. Hüseyin. *Bedāi°ü'l-l-Veqāyī°*, c. 2, ed. A.C. Tverinitova (Moskova, 1961). V.L. Ménage. *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on their Textual Problems and their Sources*. Doktora Tezi (University of London, Londra, 1961). Selahattin Tansel. “Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezid Hakkında Bazı Mütalaalar.” *Belleten*, 17 (1963), 230-233. J. R. Walsh. “Çaldıran.” *EI2*, c. 2, 7-8. (1965). Şehabeddin Tekindağ. “Yavuz'un İran Seferi.” *Tarih Dergisi*, 17/22 (1967), 62. *İstanbul Vakıfları Tahrir defteri, 953 (1546) Tarihli*, neşr. Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi (İstanbul, 1970). °Aşīq Çelebi. *Meşāirü's-Şu°arā*, or, *Tezkere of °Aşīk Çelebi*, ed. G. M. Meredith-Owens (Londra, 1971). İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Çandarlı Vezir Ailesi* (Ankara, 1975). İsmail E. Erünsal. *The Life and Works of Tacizāde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Divan* (İstanbul, 1983). Taşköprülüzāde °İsāmü'd-dīn Ebu'l-Ḥayr Ahmed Efendi. *eş-Şaqāyiqü'n-Nu°māniyye fî °ulemāi'd-Devleti'l-°Osmaniyye*, haz. Ahmed Subhi Furat (İstanbul, 1985). Semavi Eyice.

“Tâcîzâde Tevkii Câfer Çelebi Camii.” *Türk Kültürü Araştırmaları [Dr. Orhan F. Köprülü’ye Armağan]*, 24/1-2 (1998), 55-63. Laîfî. *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabşırâtü’n-Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım (Ankara, 2000).

¹ Eserin tek nüshası Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi’nde (İstanbul) bulunmaktadır (no. 9752). Hüseyin Hüsameddin, *Nişâncılar Durağı*, 68-73.

² Laîfî, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabşırâtü’n-Nuzamâ*, haz. Rıdvan Canım (Ankara, 2000), 198; Âşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu’arâ*, or, *Tezkere of Âşık Çelebi*, ed. G. M. Meredith-Owens (Londra, 1971), 60a.

³ “Münşe’atı vâfir müdevven kitâbdur,” Laîfî, *Tezkire*, 198. Yazmış olduğu bazı mektuplar ve düşürdüğü tarihler oğlu Sa’dî Çelebi’nin mecmuasında bulunmaktadır. Necati Lugal ve Adnan Erzi, II. Mehmed devrine ait bazı vesikalari ihtiva eden bir münşeât mecmuasının Tâcî Beg tarafından derlenmiş olabileceğini ileri sürmektedirler. Bu mecmuada (s. 27 ve 41) Tâcî Beg inşasıyla yazılmış iki mektup vardır. Bkz. *Fatih Devrine Ait Bir Münşeât Mecmuası* (İstanbul, 1956), önsöz.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul [Bundan sonra: BOA], *Tahrir defteri*, no. 15.

⁵ Hüseyin Hüsameddin, *Nişâncılar Durağı*, 68.

⁶ Taşköprülüzâde ‘İsâmü’l-dîn Ebu’l-Ḥayr Ahmed Efendi, *eş-Şaqâyiqü’n-Nu’cmaniyye fî ‘ulemâi’d-Devleti’l-‘Osmâniyye*, haz. Ahmed Subhi Furat (İstanbul, 1985), 324.

⁷ Hüseyin Hüsameddin, *Nişâncılar Durağı*, 68.

⁸ Mehmed Mecdi Efendi, *Hadâyiqü’ş-Şaqâyiğ* (İstanbul, 1269/1853), 337.

⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Nişâncılar Durağı*, 68.

¹⁰ Belediye Kütüphanesi, Mc. O.91, 213, 217, 220, 225, 862.

¹¹ *Tâcîzâde Sa’dî Çelebi Münşe’atı*’nda bu tayinle ilgili olarak düşürülmüş üç tarih beyti vardır (s. 85).

¹² Tâcîzâde Sa’dî Çelebi. *Sa’dî Çelebi Mecmû’ası*, İstanbul, Bayezid Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, no. 3258, 70b-71a, 102a-102b.

¹³ C.Ç., *Dîvân*, 83.

¹⁴ *Tâcîzâde Sa’dî Çelebi Münşe’atı*, 45-48.

¹⁵ *Defter-i müsveddat-ı inamat ve tasaddukat ve teşrifat ve irsaliyat ve gayrihi*, İstanbul, Belediye Kütüphanesi, Muallim Cevdet Yazmaları, O.71.

¹⁶ *İnamat defteri*, 16.

¹⁷ *İnamat defteri*, 25.

¹⁸ *İnamat defteri*, 32, 134, 262, 282, 318, 419.

¹⁹ *Tapu defteri*, no. 20, s. 45.

²⁰ *Tapu defteri*, no. 20, s. 183, 218-9.

²¹ *Tapu defteri*, no. 20, s. 46.

²² *İnamat defteri*, 236, 351, 366, 402.

²³ C.Ç., *Dîvân*, 158.

²⁴ Hoca Sa’dü’ddin, *Tâcî’t-tevârîḫ* (İstanbul, 1280/1863), c. 2, 190-191; İdrîs-i Bidlîsî, *Selîmnâme*, Londra, British Museum, Ad. 24969, 54b-55a; Anonim, *Veqâyi’-i Sultân Bâyezîd ve Selîm Ḥân*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Emanet Hazinesi 1416, 29b.

²⁵ İdrîs-i Bidlîsî, *Selîmnâme*, 55a; Anonim, *Veqâyi’-i Sultân Bâyezîd ve Selîm Ḥân*, 29b.

²⁶ Taşköprülüzâde, *eş-Şaqâyiqü’n-Nu’cmaniyye*, 324; Muştafâ ‘Âlî, *Künhü’l-Aḫbâr*, İstanbul, Üniversite Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 2290, 204b.

²⁷ *Dîvân*, 513-517.

²⁸ Selahattin Tansel, “Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezid Hakkında Bazı Mütalaalar,” *Belleten*, 17 (1963), 230-233.

²⁹ C.Ç., *Dîvân*, 179.

³⁰ *İnamat defteri*, 475.

³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi* (Ankara, 1975), 108.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

- ³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II (Ankara, 1949), 629.
- ³³ C.Ç., *Divân*, 169.
- ³⁴ J.R. Walsh, "Çaldıran," *Eİ2*, c. 2, 7-8.
- ³⁵ c. Āşîq Çelebi, *Meşâirü's-Şu'arâ*, 60b.
- ³⁶ İdrîs-i Bidlîsî, *Selîmnâme*, 71a; Celalzâde Muştafâ Çelebi, *Me'âşir-i Selîm Hânî*, Londra, British Museum, Add. 7848, 127a-129a; Hüseyin, *Bedâi'ü'l-Veqâyi'*, c. II, ed. A.C. Tverinitova (Moskova, 1961), 429.
- ³⁷ Şehabeddin Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi," *Tarih Dergisi*, 17/22 (1967), 62; *Tâcü't-tevârih*, c. II, 256.
- ³⁸ Hoca Sa'dü'ddîn, *Tâcü't-tevârih*, c. II, 373; Müneccimbaşı, c. II, 465; Uzunçarşılı, "Şah İsmail'in Zevcesi Taclı Hanım'ın Mücevheratı," *Belleten*, 23/92 (1959), 611-9; Jean-Louis Bacqué-Grammont, *Les Ottomans, Les Safavides et leurs Voisins* (Istanbul, 1987), 52-86. İran kaynakları Şah İsmail'in Çaldıran'da ele geçirilen hanımının Taclı Hanım değil de Bihrüze Hanım olduğunu naklederler. Bkz: Roger M. Savory, "Tâjlû Khânüm: Was she Captured by the Ottomans at the Battle of Châldıran, or not?," *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, haz. Éva M. Jeremias (Piliscsaba, 2003), 217-231.
- ³⁹ İbn-i Kemâl, *Selîmnâme*, 125; Ferîdün Beg, *Münşe'âtü's-Selâfîn*, (Istanbul, 1264/1848), 413; Hüseyin, *Bedâi'ü'l-Veqâyi'*, c. II, 444; Celalzâde, *Me'âşir*, 148a.
- ⁴⁰ İbn-i Kemâl, *Selîmnâme*, 127.
- ⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, 257.
- ⁴² *Me'âşir*, 150b; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. 3 (Istanbul, 1327/1928), 275-6.
- ⁴³ Celalzâde, *Me'âşir*, 150b; Ferîdün Beg, *Münşe'ât*, c. I, 412.
- ⁴⁴ Hoca Sa'dü'ddîn, *Tâcü't-tevârih*, c. II, 298; Anonim, *Veqâyi'-i Sultân Bâyezîd ve Selîm Hân*, 44b.
- ⁴⁵ Hoca Sa'dü'ddîn, *Tâcü't-tevârih*, c. II, 298; Anonim, *Veqâyi'-i Sultân Bâyezîd ve Selîm Hân*, 44b; Şükrî, *Selîmnâme*, 121a.
- ⁴⁶ Şükrî, *Selîmnâme*, 122a.
- ⁴⁷ Hoca Sa'dü'ddîn, *Tâcü't-tevârih*, c. II, 298; Ferîdün Beg, *Münşe'ât*, c. I, 415.
- ⁴⁸ Qâfzâde Fâ'izî, *Zübdetü'l-eş'ar*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 1877, 21a; Riyâzî, *Riyâzu's-Şu'arâ*, İstanbul, Nuruosmaniye Kütüphanesi 3724, 45b.
- ⁴⁹ *Tevârih*; *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken*, ed. Friedrich Giese (Breslau 1922), c. 1, 134; Hüseyin, *Bedâi'ü'l-Veqâyi'*, c. 2, 448b; Mehmed Süreyya, *Sicill-i 'Osmânî*, c. 2, 63; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. 3, 277.
- ⁵⁰ c. Āşîq Çelebi, *Meşâirü's-Şu'arâ*, 62b-63a; Qınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkire-i Şu'arâ*, Londra, British Museum, Add. 24957, 72a; *Nişancılar Durağı*, 72.
- ⁵¹ c. Āşîq Çelebi, *Meşâirü's-Şu'arâ*, 62b; Qınalızâde, *Tezkire-i Şu'arâ*, 72a.
- ⁵² BOA, *Tapu defteri*, no. 251, s. 531-2; *İstanbul Vakıfları Tahrir defteri, 953 (1546) Tarihli*, neşr. Ö.L. Barkan-E.H. Ayverdi (Istanbul, 1970), 298.
- ⁵³ Ö.L. Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık İmaret Bilançoları," *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 1/2 (1964), 294.
- ⁵⁴ Semavi Eyice, "Tâcîzâde Tevkîî Câfer Çelebi Camii," *Türk Kültürü Araştırmaları [Dr. Orhan F. Köprülü'ye Armağan]*, 34/1-2 (1998), 55-63.
- ⁵⁵ İsmâ'îl Paşa (el-Bağdâdî), *Hediyyetü'l-Ârifîn ve Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âşârü'l-Muşannifîn*, c. 1 (Istanbul, 1951), 255.
- ⁵⁶ Hâliş Bey'in kitapları Maarif Vekaletince satın alınıp Üniversite Kütüphanesi'ne konulduğundan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 2634'deki nüsha Hâliş Bey'in nüshası olmalıdır.
- ⁵⁷ S.N. Ergun, *Türk Şairleri*, c. 2, 886.
- ⁵⁸ V.L. Ménage, *A Survey of the Early Ottoman Histories, with Studies on their Textual Problems and their Sources*, Doktora Tezi (University of London, Londra, 1961), 180.
- ⁵⁹ H. İnalçık, "Mehmet the Conqueror (1432-1481) and his time," *Speculum* 35 (1960), 409.

HISTORIANS OF THE OTTOMAN EMPIRE

C. Kafadar H. Karateke C. Fleischer

- ⁶⁰ Tursun Beg, *Ta'rih-i Ebü'l-feth*, 42-44; C.Ç., *Fethnâme*, 9-10.
- ⁶¹ C.Ç., *Fethnâme*, 6-8.
- ⁶² *Ta'rih-i Sulţān Mehmed Hān-ı Hānī*, terc. Karolidi (İstanbul, 1328/1910), 25-37.
- ⁶³ H. İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* (Ankara, 1954), 125-6.
- ⁶⁴ Tursun Beg, *Ta'rih-i Ebü'l-feth*, 46.
- ⁶⁵ C.Ç., *Fethnâme*, 14.
- ⁶⁶ C.Ç., *Fethnâme*, 15; Tursun Beg, *Ta'rih-i Ebü'l-feth*, 46. Bununla birlikte Neşri, c. 2, 691 ve Bihîştî (Londra, British Museum, Or. Add. 7869), 154a "yetmiş geminin olduğu"nu söyleyerek daha kesin bir sayı verirler.
- ⁶⁷ C.Ç., *Fethnâme*, 15; C.Ç.'nin anlatımı Enverî tarafından desteklenir.
- ⁶⁸ H. İnalçık, *Fatih Devri*, 127.
- ⁶⁹ C.Ç., *Fethnâme*, 15-17; Tursun Beg, *Ta'rih-i Ebü'l-feth*, 48.
- ⁷⁰ H. İnalçık, *Fatih Devri*, 130.
- ⁷¹ C.Ç., *Fethnâme*, 17; Tursun Beg, *Ta'rih-i Ebü'l-feth*, 49.
- ⁷² Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi* (İstanbul, 1976), 186-218.
- ⁷³ C.Ç.'ye göre o kadar fazla ganimet ele geçirilmişti ki devrinde müsrif olanlara "İstanbul yağmasında bile miydün" sözü darbimesel haline gelmişti. Buna benzer bir söyleyiş için bkz. Neşri, c. 2, 707 ve Ibn-i Kemāl, *Tevārîh-i Āl-i ʿOsmān, VII. Defter*, haz. Ş. Turan (Ankara, 1957), 75.
- ⁷⁴ Tursun Beg, *Ta'rih-i Ebü'l-feth*, 50-53.
- ⁷⁵ Osmanlı kaynakları ve doğrulukları konusunda bir karşılaştırma için bkz. H. İnalçık, *Fatih Devri*, 109-132; Selahaddin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti* (Ankara, 1953), 62-111. Avrupa kaynakları için bkz. Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*.
- ⁷⁶ C.Ç., *Fethnâme*, 5.
- ⁷⁷ Celalzāde, *Me'āşir*, 103a.
- ⁷⁸ Hüseyin, *Bedāi'ü'l'l-Veqāyī*, c. 2, 204b.
- ⁷⁹ Mahmūd Celāleddin Paşa'nın müzayedeye satılan kitapları arasında *Tāc-zāde Münşe'atı* isimli bir eserin adı geçmektedir: *Şābiq nafī'a ve ticāret nāzırı Mahmūd Celāleddin Paşa'nın Qonağındaki kütübhānesinde mevcūd olub evqāf-ı hümāyūn beytū'l-māl qaşşāmlığı ma'rifetiyle bi'l-müzāyede fūrūht edilecek kütüb ve resā'il-i nefīse ve nādirenin esāmīsini mübeyyin cedveldir* (Der-Saadet, 1316/1898, 7). Büyük bir ihtimalle meşhur bir kitap meraklısı olan Hāliş Efendi kütüphanesindeki münşe'at nüshasını bu müzayededen almıştır.
- ⁸⁰ *Mevlana Müzesi Yazmaları Kataloğu*, c. 2 (Ankara 1972), 265.
- ⁸¹ İsmail E. Erünsal, *The Life and Works of Taci-zāde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of his Divan* (İstanbul, 1983).
- ⁸² Eser Necati Sungur tarafından yayınlanmıştır: *Hevesnâme (İnceleme-Tenkitledi Metin)* (Ankara, 2006).
- ⁸³ *Tācizāde Sa'di Çelebi Münşe'atı* (İstanbul, 1956), 61-83.

İsmail ERÜNSAL

Mart 2009